

Onzen Heertje

Kwartaalschrift 2020/2
v.u. Onzen Heertje erfgoedvereniging vzw.,
Doornstraat 11A, 8970 Poperinge

JANSENIUS

Jansenisme

Korte levensschets

Jansensus was een Nederlander. Hij was geboren in de West Betuwe, Gelderland (Aquoy). In 1602 ging hij naar de Leuvense Universiteit. Uit die tijd stamde zijn bewondering voor Baius en Du Vergier¹. Hier is ook de leer van Austinus basis geworden van hetgeen waarvoor hij staat. Zijn tijd in Leuven was ook de plaats niet om fan te worden van de Jezuïeten en de scholastie. Als

hij in 1616 terug in Leuven is heeft hij het college van Sint Pulcheria onder zijn bevoegdheid. Hij is voor de student een cholerisch kluizenaar. Dat is trouwens de algemene beschrijving die men in de geschiedenisrapporten terugvindt. De Jezuïeten zijn de rivalen in de godgeleerdheid.

Hij trekt in 1624 en 1626 naar Madrid. Hij ontsnapte nauwelijks aan de inquisitie. Hij was vriend van Rovenius, apostolisch vicarius van Nederland, ook tegenstander van de Jezuïeten die in Nederland tegen de vicaris wilden missioneren. Hij komt tussen in de discussie van de Calvinist presbyteriaan Gijsbert Voet² en Descartes³.

Abbé de Saint Cyran

Op het moment (1630) dat hij professor is gaat hij vooral met de bijbel de aula in. Hij interesseert zich vooral in Augustinus en dat wordt ook zijn levenswerk. Het belangrijkste stuk is het gedeelte over berouw⁴. Het boek is gepubliceerd na zijn dood.

Hij kwam in Ieper terecht. Politiek wilde hij een apart Vlaanderen in de trant van de Verenigde provincies, los van Spanje.

- 1 Jean du Vergier de Hauranne, Abbé van Sint-Cyran was een Frans theoloog die het Jansenisme in Frankrijk introduceerde. In het begin van de 17de eeuw studeerde Jean du Vergier de Hauranne theologie aan de Universiteit van Leuven.
- 2 Gijsbert Voet °3 March 1589 – + 1 November 1676. Descartes kan met zijn redenering niet over geloof redeneren. Geloof kan je alleen benaderen met de bijbelse openbaring.
- 3 Descartes, René (1596-1650).
- 4 Contritus: de eerste stap naar verzoening. IIIde deel, *De gratia Christi salvatoris*, book V, chap.XXI-XXV – de genade van Christus, de redder. In appendix, *Erroris Massiliensium*, et opinionis quorundam recentiorum parallelon et statera, waarin de veroordeling van de opvatting van Luis de Molina (° 29 September 1535, Cuenca, Spanje – + 12 October 1600, Madrid, Spanje), Gabriel Vasquez Belmonte, (° Cuenca, 1549 or 1550 overleden in Alcalá de Henares, + 23 September 1604) en Leonardus Lessius Lenaert Leys (°1 October 1554, in Brecht – + 15 January 1623, in Leuven).

In 1635 schreef hij de *Mars gallicus*, deze rede was tegen Kardinaal Richelieu⁵ die volgens hem te onverschillig was tegenover de katholieken.

Enkele professoren van de Sorbonne hadden het op Jansenius gemunt en na de 8 stellingen bleven er 5 over als basis om het Jansenisme, niet Jansenius met horten en stoten te veroordelen⁶. De Rooms Katholieke clerici moesten de pauselijke Bulle *Unigenitus*⁷ goedkeuren.

Hierop volgde het jansenisme een eigen weg via Pascal en Port Royal. Met de discussie over wat er juist bedoeld was door de naamgever in het boek over Augustinus en wat Jansenius eigenlijk beleden heeft.

Tijdgenoten en strijd-genoten

In XVII^{de} eeuw werkte Jansenius aan een alternatief begrip voor *genade*. Hij inspireerde zich op Augustinus, i.c. de teksten van Baius. Die professor Baius werd veroordeld door Pius V. Augustinus was niet van helemaal van hetzelfde gedacht. Hij was trouwens ook niet veroordeeld. Het is vooral verwarrend omdat men onder theologen vaak spits – vondig uit de hoek komt met enigszins andere termen en de termen van de andere uit mekaar haalt. We zijn als modern opgeleide soms met andere inhouden bezig en moeten de termen uit de geschiedenis weer opfrissen.

We ontmoeten de doctores uit de 17de en 18de eeuw. Het hoogtepunt van de spanning was wanneer het boek van Jansenius met de titel: *Augustinus*⁸ werd gecontroleerd. In feite gebeurde dit postuum (1640). Er zijn een vijftal theses die door Rome werden gewraakt⁹.

Als de predestinatieleraar is vaak naar Johannes Calvijn verwezen.

Jansenius zegt dat de genade NODIG is. Jansenius gaat blijkbaar zover niet dat God daar op voorhand in beslist. Dit noemt men de predestinatie¹⁰. Goede daden van de mens komen niet in aanmerking. De mens

5 Richelieu ° 1585 – + 1642.

6 Er is duidelijk een best ingewikkelde geschiedenis te schrijven over de verdediging van de Jansenisten met de *quaestio juris* en de *quaestio facti*. M.a.w. *Isaat de onfeilbaarheid van de paus op het feit dat Jansenius dat wel zo bedoeld en geschreven heeft of op de inhoud van de leer*. In Denz. 1098 stelt men dat het om de leer gaat.

7 Clemens X 1713 na een rijke reeks discussies en onderscheiden – *distinguo's*. Veroordeling van het Jansenisten in het voordeel van de scholastiek. De jansenisten zelf, maar voortdurend in de weer om te bewijzen dat wat ze wilden leren toch onder de katholieke leer stond.

8 1640.

9 1643, 1653 et 1656.

is slecht. Daar gaan de Jezuïeten tegen in. God verschaft voldoende genade. Maar de mens kan weigeren.

Achteraf zien we de discussie in de bredere context van Luther, Trente en de contrareformatie¹¹.

In Frankrijk is de strijd opmerkelijk omdat l'abbé de Saint-Cyran¹², een vriend van Jansenius er zich mee moeit. Hij is frekwente bezoeker van de familie Arnauld, verwant aan de abdij van Port-Royal (in de vallei van de Chevreuse in Parijs). Dat is latere kern van het Jansenistisch erfgoed. Met de woorden van de historica Monique Cottret *Le jansénisme rencontre ainsi les élites du peuple chrétien français, et devient une mode dans le monde aristocratique*. Deze groep heeft zichzelf nooit anders dan katholiek genoemd. Ze waren geen Jansenisten...de term werd alleen gebruikt door hun *vijanden*.

Verbinding met de taalkunde en de logica

De abdij van Port-Royal was een vrouwenklooster en in de XVII^{de} eeuw een belangrijke plaats voor het jansenisme. Daar verbleven vele schrijvers en filosofen zoals Blaise Pascal¹³, enz.. Hun studies over de logica, grammatica en theologie waren invloedrijk. Ze vertaalden christelijke teksten uit het Grieks en Hebreeuws.

In 1660 ontstond bij de grammatici van Port-Royal, Antoine Arnauld en Claude Lancelot, twee jansenisten, een enigszins eigen grammatica¹⁴ die niet gebaseerd was op het *gebruik*, maar op de *rede*. Omdat ze zich met alle talen bezighielden en door de rede soms tot een antithese van het werk van Vaugelas kwamen prikkelden ze de verstandige mens. Door het geloof in het bestaan van universele logische mechanismen die ook door de taal aanvoeld werden distilleerden ze in hun studies een (eigen) systeem. Ze zijn zo bekend als grondleggers van de moderne linguïstiek

10 Wikipedia: *Predestinatie of voorbeschikking is een religieus begrip, betreffende de relatie tussen het begin van alle dingen en het doel van deze dingen. De religieuze lading van het begrip onderscheidt het van ideeën zoals determinisme en vrije wil. God heeft op voorhand iedereen geklasseerd!*

11 We zijn er ons van bewust dat er mensen zijn die hier graag het woord *restauratie* zouden gebruiken. Hier is het niet de bedoeling in die discussie te verzeilen. We gebruiken het woord zonder bijbedoeling.

12 Jean-Ambroise Duvergier de Hauranne, abbé de Saint-Cyran, wordt vaak eenvoudig Saint-Cyran genoemd. Hij is geboren rue Vieille-Boucherie in Bayonne 1581 en stierft in Parijs 6 oktober 1643 als katholiek priester en theoloog.

13 Clermont-Ferrand, 19 juni 1623 – Parijs, 19 augustus 1662.

14 Grammaire générale et raisonnée.

Er is reeds in het begin van het rationalisme een onderscheid tussen scepticisme en dogmatisme. Het dogmatisch en absolute van de *onwentenden* en de *simpele* geesten zet de filosoof aan om *intelligenter* te zijn. De dogmatici twijfelen niet genoeg. Ze zijn *naïef*. En dan vragen ze zich misschien vroeg of laat af, of ze niet om de tuin werden geleid. De eenvoudigste manier om verstandig over te komen is dan in niets meer geloven. In de literatuur spreekt men van een andere naïeviteit (*premier scepticisme* van de sophisten, Montaigne, enz.).

Geen filosofie van het *gezond verstand*. *Le dogmatisme raisonnable*, maar zonder diepgang (Th. Reid, zonder bijbedoelingen *gezond boerevestand*). Zo ontstonden filosofen als Descartes die daar tegen in gingen en het denksysteem zelf in vraag stelden: *je pense donc je suis*. Le grand, terrible, sublime scepticisme Kant, Jouffroy, Pascal.

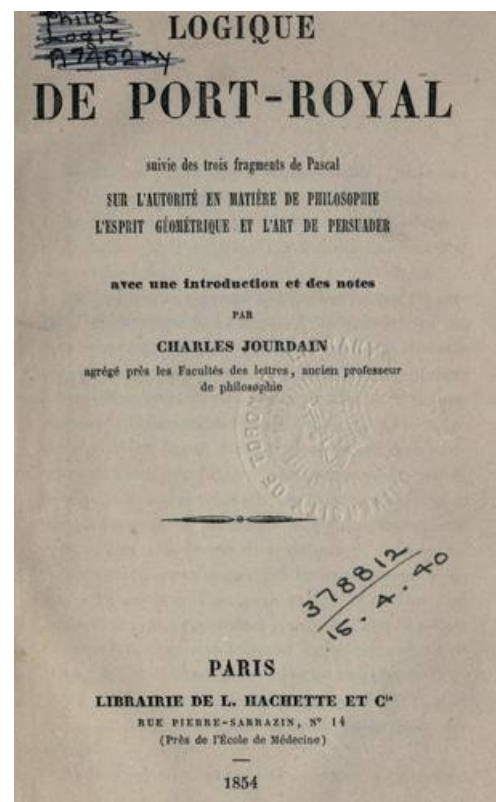
In de triomfteksten over die filosofen durft men het zo te formuleren: *Zij overbrugden de spanning dogmatisme en scepticisme omdat ze er dwars doorheen gingen. Het is de complete introspectie in de menselijke geest*. De rede die het ware, het schone en het ene zoekt en telkens weer door fouten en afdwalen weg te cijferen precies daardoor verrijkt. Ze noemen het *dogmatisme critique*.

La logique de Port-Royal werd voor het eerst anoniem gepubliceerd in 1662 in Parijs. Als intellectuele grammatica en compendium van de epistemologie van de filosofie van Descartes¹⁶ en Pascal, is dit werk gestructureerd volgens de aspecten van het rationele denken.

Compleetheit van informatie, cognitie (vrij van emotie,..), complexe afwegingen kunnen maken, consistentie in het maken van beslissingen (op dezelfde basis, niet willekeurig)

....

Door de zus van Blaise Pascal, Jacqueline, religieuze in de abdij van Port-Royal sedert 1652, sympathiseerde Pascal met het Jansenisme. In een korte retraite werd hij 's anderendaags plots bekeerde jansenist. 23 november 1654. En januari 1655, kwam hij wonen te Granges, naast Port-Royal des Champs, in een cel *une cellule exigüe, ne contenant qu'un lit dur, une chaise, une table et un crucifix, solidaire en solitaire*, met de Jansenisten die afzonderlijk waren gaan wonen om het kruis te lezen.

¹⁵ Blaise Pascal ° 1623- + 1662.

¹⁶ La Haye en Touraine, 31 maart 1596 – Stockholm, 11 februari 1650.

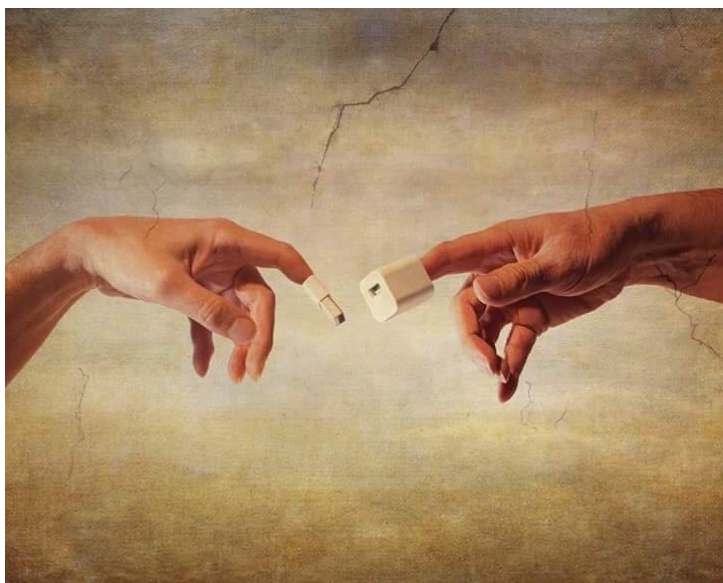
Dat *kruis* boeit ons. Het zou een hoofdstuk apart kunnen zijn. Ook de nieuwgezinden kerk in de westhoek noemde zich de gemeente onder het kruis. Zo ver moeten we het niet zoeken in de kontekst van Jansenius stoten we vrijwel onmiddellijk op de theologische achtergrond. Door Zijn kruis heeft Jezus de wereld verzoend met de Vader. Dat is de bloedrode draad die door geheel de discussie omtrent de genade¹⁷ loopt.

Jansenisten en Port Royal

Antoine Arnauld, broer van Mères Angélique Arnauld en Agnès Arnauld, abdesses van Port-Royal, was verbannen uit de faculté de théologie de la Sorbonne. Als briljant theoloog heeft hij geweigerd na Saint-Cyran, om de uitspraken van Rome tegen Jansenius te volgen.

Daarom ook schreef Pascal 23 janvier¹⁸ *Lettre envoyée à un provincial par un de ses amis sur le sujet des disputes présentes en Sorbonne*, om Jansenius te verdedigen tegen de laxistische ideeën van de Jezuïeten.

Het is volgens de Franse Universitaire doctores vreemd hoe Pascal niet beroemder geworden is. Het is te wijten aldus die bewonderaars aan het feit dat men vanuit een bepaalde richting niet én wetenschapper én gelovige kan zijn.

Pascal is hierin stellig. *La nature est cachée et le physicien ne découvrira pas son secret, pense-t-il en substance*. Hij vertrekt vanuit de kwetsbaarheid, de kleinheid, de *nederigheid*, het *ontzag* van de mens. Als tijdgenoot van Descartes of Leibniz kan men hem een *pré-positiviste*, noemen. Hij stelt zich op als Roberval die een atheïst is. Dit is niet altijd duidelijk voor de niet-ontvoogde cultuur van die tijd. Hij is door de goe gemeente verkeerd begrepen wanneer hij

schrijft: *il ne faut pas trop approfondir l'opinion de Copernic*. Hij was overtuigd Coperniciaan¹⁹. De aarde draaide voor hem rond de zon.

¹⁷ Met de verwijzing naar het *rantsoen* dat vooral het thema werd in de wederdoper kontekst.

¹⁸ 1656-1657 begonnen de disputen op Provinciaal niveau.

¹⁹ De zon draaide voor Copernicus niet rond de aarde. De oude visie die men letterlijk uit de Bijbelse kontekst meende te moeten aannemen.

Hij was een overtuigd wetenschapper op het zelfde moment. Maar de wetenschap achterhaald Gods heilswegen niet. Wetenschap is nuttig; nodig, boeiend, .. Wetenschap heeft zijn experimenten en proeven. Maar in de theologie bestaan geen proeven. Lijden en geluk, heil en genade zijn geen hanteerbare begrippen. De schepping openbaart ons een Schepper, maar we hebben Hem op geen tabel van Mendejev, spijs onze intelligentie. Ook de artificiele intelligentie of de upgrade ervan zal ons nooit hetzelfde kunnen openbaren als voor de gelovige de Blijde Boodschap toont.

Ons inzicht in de theologie zal nooit groeien zoals de wetenschappelijke inzichten. Pascal geeft in die zin zijn geloofsbrieven gegeven aan de jansenistische school. Zo is de moraal van Jansenius een rigide moraal gebleken in de streaming van wat we bij Pascal ontdekken. Onze tijdgenoten zijn geneigd het een strenge en onmenselijke moraal te noemen.

Het Janseniuskruis

Een jansenistisch kruis of jansenistenkruis is een kruis waarbij de armen van Christus sterk verticaal naar omhoog opgeheven zijn. De armen zijn zo veel mogelijk van de aarde afgewend om het klein getal der uitverkorenen te zinnebeelden en omdat volgens het Jansenisme Christus niet voor alle mensen is gestorven²⁰.

De menselijke vrije wil is in de orthodoxe katholieke leer wel degelijk in staat om tot zijn eigen verlossing, zielezaligheid, hemel bij te dragen. De problematiek is echter ingewikkelder dan enkel simpele vaststellingen.

Enerzijds is Gods genade buiten kijf. Als we gered worden dan is het op voorhand Gods genade. Is er een alverzoening. Dat is ook een mogelijkheid. Dat gaat uit van de veronderstelling dat Jezus ons en de wereld verlost door Zijn leven en kruisdood. Zijn Verrijzenis bewijst dat. Die in de alverzoening

²⁰ We nemen deze zinsnede over en zijn er niet zo gelukkig mee. Jansenius bedoelde niet dat Jezus de genade niet wilde voor iedereen, maar hij besepte de zwakheid en de respons....

gelooft die twijfelt niet in Gods genade en de verlossing door *het bloed van Christus*.

Maar deze genade is in zoverre alleen afhankelijk van Gods bepaling vooraf voor degene die de predestinatieleer belijden. Dat is Gods vrijheid alleen en die bepaalt vooraf.

Omdat alles is weggenomen wat storing veroorzaakte, kan er vrede komen. Die vrede is gemaakt op het kruis en zal in het vrederijk en in de eeuwigheid genoten worden. *Het wordt de verademing van alles wat nu zucht²¹ onder de boze, verderfbewerkende macht van de zonde onder de regie van de satan*. Ook Satan sneuvelt uiteindelijk daaraan.

Daar draait de gehele discussie rond. We zijn verlost. De genade van het bloed *van het vlekkeloos en onbesmet Lam*, door Petrus *kostbaar bloed* genoemd²². De hervormers uit deze drukke eeuwen²³ discussie theoretiseerden en discussieerden frequent.

Discussie Luther en Zwingli – wikimedia

De verzoening van alle dingen (soms afzonderlijk gezien: de natuur, de kosmos, de dieren) laat nog even op zich wachten. Wel zijn er mensen die al verzoend zijn. Dat zijn allen die in het geloof hun hand hebben gelegd op het offer van Christus, waarbij Hij Zijn bloed heeft gestort, waardoor hun zonden

21 Romeinen 8: 22.

22 1 Petrus 1: 19.

23 Menno Simons (1496-1561), Luther (1483-1546), Calvijn (1509-1564), Zwingli (1484-1531). Calvijn wordt aanzien als de leraar van de predestinatie. We moeten relativeren gezien in zijn tijd wil hij Gods voorzienigheid benadrukken voor de gelovigen die ingesloten geraken en wanhopen. Menno was de vredelievende starter. Luther is de bekendste en vurigste aanvankelijk nog binnen de structuren. Zwingli is minder bekend maar klassiek hervormer tegen verplicht vasten, celibaat en afluathandel.

zijn verzoend. Voor dat iemand gelooft, staat hij buiten de verzoening. Dat is zoals de protestant het formuleert. Dat komt tot uitdrukking in de boze werken die hij doet. De dood van de Zoon van God is de zekere grondslag waarop de verzoening rust. Het gevolg is dat de gelovige in de gunst van God staat. God ziet hem als heilig, dat wil zeggen: kostbaar in Zijn oog²⁴.

Er kan niets meer op hem worden aangemerkt. Er kan geen enkele aanklacht tegen hem worden ingebracht die enige kans van slagen heeft. God, mensen en de satan kunnen niets vinden waarop een vinger gelegd kan worden. De dood van Christus heeft in alles voorzien.

Dan blijft nog de discussie. We hebben allemaal wel nog gehoord over die 144.000. We gaan niet op de symboliek in.

We gaan niet in op de theorie van het gestelde lichaam die bij de Jehova getuigen en geloofsgenoten gangbaar is. Het is duidelijk dat het Jansenisme geneigd is om uit bedachtzaamheid om Gods superioriteit veilig te stellen een beperking inbouwen. Zoals Paulus het ook aanbrengt Gods gulheid is geen alibi om onze vrijheid te misbruiken. Jezus strekt zijn armen niet omdat hij niet wil verzoenen maar omdat hij zo sterk lijdt in het vergooien van de genade door het mensdom.

De vrijheid en de verantwoordelijkheid, de inbreng van *ons – gelovigen* (*protestantse visie*) of door goede *werken* of religieus kerkelijke woorden en handelingen, sacramenten *gesteld in HET SACRAMENT Christus* (*binnen de Rooms Katholieke stelling*) worden een medebepalend deel van de reserve op de alverzoening en op de predestinatie.

Daarom is de Jansenistische Christus met de handen in de lucht de uitdrukking van het feit dat het Jezus nog meer pijn doet dat de mens niet meer mee helpt of niet gelooft. Gezien van uit het initiatief van God een uitdrukking van een (nog) grotere overgave door Zijn Zoon.

Dat is de inzet van het gehele verhaal via Augustinus accentueerde Jansenius de spanning binnen de leer over onze verlossing. Via zijn formeel oogpunt viseerde hij de menselijke onmacht en wat dit aan diepte toonde in de ontegensprekelijke onmetelijke superioriteit van Gods barmhartigheid.

Politieke kontekst

De vervolging is begonnen met Kardinaal Richelieu. De dertig jarige oorlog tegen de protestanten was het gunstig moment. In 1653 wordt Saint Cyran gevangen gezet in Vincennes. Mazarin aanziet de jansenisten als *frondeurs*, de bisschoppen worden geroepen om in 1654 en nog in 1655 de veroordeling van de stellingen van Jansenius te tekenen²⁵.

²⁴ In Rooms Katholieke terminologie *in staat van genade*.

²⁵ Louis XIV aanziet ze als republikeinen, die het absolute gezag van de koning willen breken 9 maart 1661 en hij beveelt de *novices* en de *pensionnaires* van Port-Royal het klooster te

<https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/02/Burning-14.jpg>

Deze afbeelding uit de Martelaarsspiegel van Van Braght wordt vaak gebruikt als een voorbeeld van heksenverbranding. Het gaat hier echter om de terechtstelling van ketters, de wederdopers Maria van Beckum en haar schoonzuster Ursel (Jan Luyken)

De ketterijen

Ketterijen zijn accenten die een deelwaarde accentueren. Etymologisch een accentuering binnen de leer. Voor de Rooms Katholiek geankerd in de Roomse Leer. De Catechismus formuleert het zo: Ketterij is het negeren na het

doopsel van de waarheden die men moet geloven vanuit dit geloofsengagement.

Dit is geen apostasie (totale afstand van het geloof) noch schisma (weigering om de paus te aanvaarden). Het zijn juist de ketterijen die de kerk hebben uitgezuiverd. Het zijn de ketterijen die de zwakke plekken aangeven...

In vele gevallen is op het moment dat men in een bepaalde waarheid een ketterij ziet eenzijdige aandacht voor dit aspect. Daarom was in het begin – als men de dogmata begon te definiëren zo vaak geredetwist rond de ketterijen.

Als Paulus nu moet verklaard worden dan is het omdat men nog altijd de dogmata niet had concilliair uitgeklaard. Men zette zich schrap tegen de gnostici en dat evolueerde verder tegen het manicheïsme in de derde eeuw. Buiten het christendom drong zich de strijd tussen goed en kwaad, het dualisme, zich met vragen op die binnen het christelijk geloof zijn sporen naliet.

Het dualisme was geen optie vanuit het jodendom. God die mens wordt kan niet in de visie van de Ene God. De theoretische basis ziel lichaam zet aan tot een depreciatie van het lichaam. Vandaar het docetisme Jezus was alleen schijn-mens, Hij leek een mens²⁶ (δοξη schijn).

In Nicea was Arius de peanut (325; hij is definitief veroordeeld 381 in Constantinopel). De Vader heeft de Zoon niet geschapen. In de drie-eenheid is Hij, de Zoon, Jezus, consubstantieel, God-mens. Met Nestorius wordt het nog subtieler *dyophysisme* (Grieks δι-, di-(twee) en φύσις, fisis natuur). 431 veroordeeld). Christus als mens zou ophouden en door de Goddelijke natuur terug opgenomen zijn: *ware God en ware mens*. Ketterijen blijken dus voor de niet-theoloog vitterijen omtrent definities van dogmata waar de hyper positivistische verlichte geesten niet onmiddellijk van wakker liggen.

verlaten en zich te verspreiden.

26 Marcion werd geëxcommuniceerd in 144. Hij negeerde de menselijkheid van Christus. Zijn mens-zijn was maar verschijningsvorm. Materiele lichamelijke is slecht. Hij was gnostisch, dualistisch en doceet.

In de middeleeuwen komt de discussie rond de katharen op de proppen.

De schepping wordt bevraagd. In 1215 werd hun vonnis beslecht in het Vierde Concilie van Lateranen. Christus was puur geest in de gedaante van een mens. De *parfaits*, *volmaakten* konden de *imparfait* opnemen *par consolement*.

De ingewijde katharen kregen het doopsel van de geest daardoor kwamen zij tot inzicht, dit waren de geconsoleerden. Zij waren inherent dualistisch. Er bestond een goede God. En het materiele lichaam dat was de kwade God. Op een bepaalde fase in je leven moet ge klaar zijn

voor de ziel om het lichaam te verlaten, ook het doopsel van de geest moet ge proberen door te geven aan de volgelingen. Het dispuut was niet tegen de dualiteit lichaam ziel, maar tegen de ingewijden. Dergelijke praktijken waren bedreigend in de ogen van de kerkelijk gewijden omwille van de devaluatie van het doopselsacrament van de Roomse Kerk. De geconsoleerden moesten *veel bidden, vooral het onze vader, ze moesten in liefde leven, en prediken over hun inzichten in het openbaar, ze moesten zich onthouden van sexuele daden, geen vlees eten afkomstig van dierlijke producten, ze moesten minstens met twee samen wonen in een huis dat openstond voor geestelijke hulp, onderrichtingen en gebed, dat waren steeds 2 vrouwen of 2 mannen, ze moesten tussen de andere mensen wonen. Ze vereerden Maria, Jezus enz... maar hadden geen beelden, ze moesten zelf voor hun kost zorgen, ze hadden daarvoor hun eigen ateliers, wanneer een geconsoleerde stierf werd hij verbrand, het lichaam was materie, de ziel was nu verlost van het stoffelijke lichaam*. Er was alleen een hemel voor de ziel (dus geen hel, geen vagevuur in hun leer) ze waren geest en klaar voor de goede God.

In andere documenten lees je nog allerlei zijsporen: Er was ook de zielsverhuizing, na de verlossing van het lichaam moet de ziel verhuizen tijdelijk naar een ander lichaam. De katharen vonden de Rooms Katholieke Kerk: kerk van Satan, die vals was en vol bedrog. Zelf hadden ze onder hun ingewijden ook bisschoppen, die heel secuur de regels volgden.

Ze waren ketters omdat ze vanuit hun afkeur voor de materie de vorm en de handeling waarbij de katholieke sacramenten werkbare tekenen genoemd worden verwierpen. Dat zit trouwens ook – zij het niet in de genoemde vormelijke formulering – in de protestantse leer. Luther werd ook als *ketter* aanzien (excommunicatie door Leo X 1521) vanuit zijn stellingen die meer

accent legden op het primaat van de bijbel tegenover het kerkelijk gezag. Zo gaat het verder en wordt ook Jansenius opgelijst²⁷ bij de ketters (1713 door Clemens XI).

Als in 1712 Louis XIV Port-Royal des Champs uiteendrijft dan is dat niet zomaar aanvaard. In de strijd komt het zelfs zover dat de aartsbisschop van Parijs vraagt om een bewijsbrief, getekend door een priester die de bulle *Unigenitus*²⁸ aanvaard heeft, voor ze de sacramenten mogen ontvangen. Het tegenstelde werd door de burgerlijke overheid gepromoot.

Definitie

Het delikate punt is waar ze de genadeleer van Augustinus volhouden. Jansenius en heel wat Jansenisten zijn nooit buiten het katholicisme willen gaan staan. Door Augustinus te volgen vielen ze onder de verdachte stelling de vrije wil van de mens te negeren. Ze komen over als rigoreuze vijanden van de Jezuïeten, waarvan de casuïstische instelling niet strookte met het Jansenisme. In deze opstelling kwamen ze in het vaarwater van de opossanten van het absolutisme. Als bisschop van Ieper is Jansenius de gewraakte spilfiguur. [Cornelius Jansen](#), auteur van Augustinus posthume gepubliceerd in Leuven 1640.

Er worden en court de route vijf stellingen uit het boek gehaald die moeten veroordeeld worden. De Jezuïeten helpen om de ketterijen te zoeken. In *Les Provinciales* de Blaise Pascal, fictieve brieven, wordt de zaak van Jansenius gesteund terwijl in Port-Royal, de spiritueleit van Jansenius populair wordt en ontwikkelt. Ondertussen wordt de koning ook anti omdat hij wordt voorgehouden dat ze tegen het absolute gezag zijn. In dezelfde kontekst wordt ook het Ultramontane gezag wakker en de bulle wordt geschreven in het begin van de 18de eeuw.

Augustinus op de leerstoel in Rome

Terug gaan naar de kern van het Jansenisme is de lange weg doorheen de evoluties in de verschillende landen en vanuit de verschillende culturele en politieke ontwikkelingen. Er is altijd een kern geweest die wilde in de kerk blijven, eisend tegenover zichzelf en zelfs terughoudend tegenover de modernisering of de open ramen binnen de huidige ontwikkelingen.

27 We merken in deze tijd meer individuele onderzoeken. Modernisme is een tijd druk in de roep geweest. Schillebeeckx werd onderzocht, enz.)

28 *Unigenitus*: bulle die het Jansenisme veroordeelde.

De hervorming schrijft zich in dit verhaal in via Augustinus. De menselijke vrijheid versus Gods AL-MACHT, Gods EENHEID, God als onze SCHEPPER van hemel en aarde...Maarten Luther²⁹ en Johannes Calvijn radicaliseren op hun manier het dispuut.

Augustinus verwoordt in *De civitate Dei* zijn visie. Ook filosofen als bijv. Thomas van Aquino, Johannes Calvijn of Martin Heidegger denken mee. Zijn *Confessiones* –Belijdenissen waren een eye-opener voor de psychologen. Juristen, politici en sociologen gebruiken de werken van Augustinus als bron voor thema's als rechtvaardige oorlog, armoede en rijkdom, omgaan met je medemensen.

Augustinus had het aan de stok met Pelagius³⁰. Pelagius verdedigt grosso modo de goede werken. Van erfzonde geen sprake. De mens kan kiezen en is in staat om de hemel te bereiken? Er is zonde, maar de mens heeft een vrije wil en kan kiezen.

Augustinus die gaat het probleem onder handen nemen met de met de vondst van de erfzonde³¹ als leer – de slechtheid van de mens via de zonde van Adam en de erfenis daarvan isoleert de mens. Er moet verzoening komen tussen de mens en God en dat is de waarde van wat de Zoon van God bewerkte door het kruis. Als bekeerling is dat de kapstok waar Augustinus het heil aan vastknoot. Kortom de mens is slecht en er is gezocht naar de stok om de hond te slaan: erfzonde leer en verlossing. Voor Augustinus een genade aanbod want in zijn eigen leven vond hij in de Schrift³² dat het geluk, de genade, van de vergiffenis bestaat. Een genade – verlossing – niet wat men zomaar uit eigen kracht kan. Wat Pelagius wel onderlijnde.

Wat Augustinus van zichzelf wist. Zo gemakkelijk kan je dat niet zeggen dat je in staat bent om het zonder zonde te doen...

29 Luther benadrukte dat enkel het geloof opening maakte voor de genade van de vrije God. Calvijn ging nog verder het heil = louter genade.

30 Doordat Pelagius zeer streng van levenswijze was, was hij in de Roomsche Kerk een geziene persoonlijkheid. En zijn reis naar Palestina in 411 zette een tandje bij voor zijn aanzien. Niet allen sympathiseerden met zijn leer, die te duidelijk indruiste tegen de leer van de Heilige Schrift en hij werd aangeklaagd op een Synode te Jeruzalem (415), maar – vrijgesproken; zelfs tot tweemaal toe. Toen verhief de Kerkvader Augustinus zijn stem tegen hem. Hij zei dat de Oosterse bisschoppen misleid waren. Dit leidde er toe, dat twee Synodes in het Westen, te Milaan en te Carthago (416) zijn leer veroordeelden. Dit besluit goedgekeurd door Paus Innocentius I werd door zijn opvolger opgeheven. Keizer Honorius vaardigde een edict uit tegen de Pelagianen en tegelijkertijd sprak een Synode te Carthago (416) nog eens de veroordeeling uit (418). Toen koos ook de Paus, Zosimus, tegen hem partij. Achttien bisschoppen wilden echter zijn veroordeeling niet onderschrijven, maar werden afgezet. En zo was zijn kracht in 't Westen gebroken. Wel werden nog weer pogingen gedaan er boven op te komen, maar op het 3de Oecumenische Concilie te Éfeze (431) werd Pelagius – tegelijk met Nestorius, die dwalingen leerde in verband met de twee naturen van Christus – veroordeeld.

31 De Kerk van Jezus Christus van de Heiligen der Laatste Dagen (Mormonen) leert dat de mens voor zijn eigen zonde wordt gestraft en niet voor Eva's overtreding. Zij volgen de erfzondeleer niet.

32 Tolle lege. Neem de schrift ter hand en lees wat er staat....

Uiteindelijk ziet de Katholieke Catechismus het dan zo:

196. Wat verdienen wij door de goede werken die wij in staat van genade doen? Door de goede werken die wij in staat van genade doen, verdienen wij:

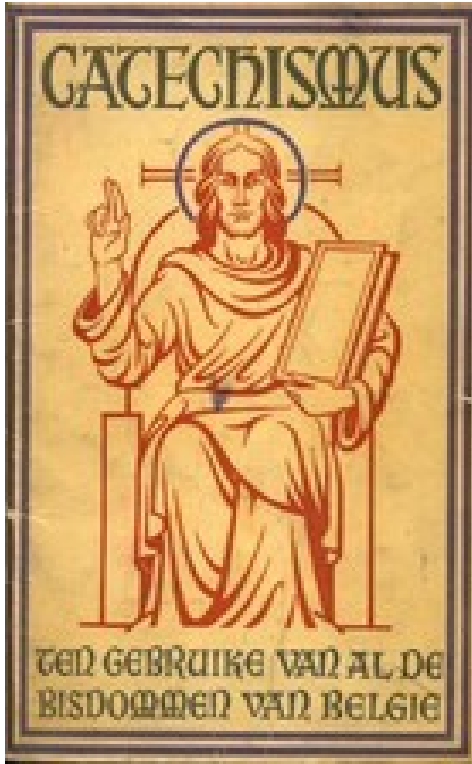
ten 1ste vermeerdering van de heiligmakende genade en van de hemelse glorie;

ten 2de dadelijke genaden om christelijk te leven;

ten 3de vergiffenis van onze dagelijkse zonden;

ten 4de voldoening voor onze tijdelijke straffen.

197. Kan men in staat van doodzonde goede werken doen? In staat van doodzonde kan men goede werken doen, maar die zijn niet verdienstelijk voor de hemel; toch zijn ze zeer nuttig om van de goddelijke barmhartigheid de genade van bekering te bekomen.

De protestantse theologie heeft de neiging dit katholiek patroon semi-pelagianisme te noemen omwille van de eigen inbreng. De Roomse theologie schuift hier de hulp van Christus tussen via middelen goede werken, sacramenten, heiligen, enz... Voor Pelagius is de mens tot goed en slecht in staat. Hij heeft te kiezen genade of geen quasi op leven en dood.

Polemiek: vijf proposities

Om de theorie van Jansenius zoals ze door de Katholieke kerk onder handen werd genomen te testen proberen we de vijf proposities te doorgronden:

1.

(Stond niet letterlijk in de teksten van Jansenius) Sommige geboden van God zijn voor

de gerechte mensen, ook als ze het willen en proberen, met de eigen krachten die ze hebben niet te vervullen; het ontbreekt hun ook aan de genade waardoor deze geboden wel te vervullen zijn. Er is met name meer goedheid en meer genade voor nodig. Deze uitspraak heeft de neiging de goede werken te ontkrachten dus niet goed voor de Roomse leer.

2.

De overige vier zijn wel ergens letterlijker te vinden in de teksten van Jansenius. *Aan de innerlijke genade, kan de mens in de staat van de gevallen natuur, niet weerstaan.* Letterlijk God is autonoom in zijn genade. Met het gevaar op predestinatie inhoud en het gevaar dat men teveel accent legt op uitverkiezing, te zien aan ascetisch leven, het gevaar dat men de vrijheid van de kinderen Gods beperkt, overaccentuering van christologie en intellectuele gestrengheid..

3.

Om verdienste of tekort te verwerven, is vrijheid van interne noodzaak niet nodig, maar alleen vrijheid van externe dwang. In disciplinair opzicht keerden 'jansenistische' geestelijken zich tegen devotionele praktijken en opvattingen

(met name die van jezuïeten, de retraite van 30 dagen van Ignatiaanse devotie) die volgens hen morele nonchalance in de hand werkten. Zo achtten biechtvaders van de strikte richting alleen werkelijk berouw over zonden uit liefde voor God een voorwaarde voor het toedienen van de absolutie en namen geen genoegen met berouw³³ uit angst voor de hel of andere motieven.

4.

De semipelagianen hadden gelijk toen zij leerden dat voorkomende genade noodzakelijk was voor alle innerlijke handelingen, geloven inbegrepen, maar zij dwaalden in hun leer dat de gevallen mensheid vrij is om de voorkomende genade te aanvaarden of eraan te weerstaan. De voorkomende genade in de Franse tekst *la grâce intérieur*, door een lezing aangezet worden tot het goede dat kan maar ook hierin is voor Jansenius God baas.

5.

Te stellen dat Christus voor alle mensen is gestorven en zijn bloed heeft vergoten, is semipelagiaans. Deze stelling houdt het gevaar in de alverzoening. Iedereen kan zonder speciale hulp van God aan de verlossing delen³⁴. De verlossing van allen zou ook inhouden dat Christus ook de duivels zou redden.

Het Jansenisme groeide en bleef langer doorwerken dan we in de literatuur dachten terug te vinden het werd vooral in Frankrijk in de 18de eeuw zeer verspreid. Vanuit Port Royale, maar ook via de vele kerkleiders, priesters en gelovigen. Op de graven en door ijverige propagandisten (*les appellants*) die hoog opliepen met gedreven volgelingen gebeurden er zelfs mirakels.

De mirakels waar de appellants mee uitpakten.

Madame Lafosse, la femme d'un ébéniste, est guérie lors de la procession du Saint-Sacrement dans la paroisse Sainte-Marguerite à Paris, où le curé (et porteur de l'ostensoir) est un appellant notoire. Le miracle est reconnu, des processions sont faites, et les

33 Het onvolmaakte berouw, *attritio*. Het volmaakte berouw is *contritio*..

34 Bepaalde evanegelse kerken in Nederland belijden dit nu nog aldus Wikipedia).

*faits sont popularisés par des brochures et des gravures de facture populaire qui diffusent la nouvelle*³⁵.

De bindingen van het Jansenisme met de politiek hebben in Frankrijk onder de historici heel wat diverse verhalen opgebracht. Er zijn stellingen van critici als zouden ze zelfs aan het ontstaan van de Franse Revolutie staan. Wij houden ons buiten deze discussie omdat we hen willen traceren in het debat omtrent de genadeleer.

De Nederlandse oud-katholieken

Uit de gehele verdere ontwikkeling waar de Franse jansenisten, Leuven en vooral Nederland de gestrengere richting vertegenwoordigen. Door Rome verdacht van ketterse leerstellingen ontstond de oud-katholieke kerk. Ten tijde van Maria Theresia zien we onder haar zoon Jozef II de Catechismus van Montpellier, specifiek jansenistisch, verspreid onder de priesters in Italië met de *Réflexions morales* van Pasquier Quesnel³⁶. Met de bulle *Auctorem fidei* (1794) grijpt Rome nog maar eens in.

Historici zien in de ontwikkelingen eeuwen na Jansenius dwarsverbanden die met soms zwakke vezels aan het Jansenisme vasthangen: Edmond Richer en het richerisme dat stelt dat de paus geen gezag heeft over tijdelijke (temporelles) domeinen en beperkt is door regeringen en ook de verwante gallicaanse strekking waar Parijs en de Franse context politiek mee bezig was.

Vaticaanum I: Het Jansenisme begraven

*La querelle théologique sur la grâce et le rôle du pouvoir pontifical ayant pris fin lors de ce concile*³⁷ (8 december 1869 tot 20 september 1870 tijdens het pontificaat van paus Pius IX), *qui proclame l'infaillibilité pontificale et consacre l'ultramontanisme, le jansénisme disparaît peu à peu des préoccupations théologiques.*

De problematiek is te algemeen om zomaar begraven te worden.

De doelstelling die we aan de start hadden is moeilijk te realiseren. We kregen immers de vraag hoe in onze huidige maatschappelijke context het jansenisme nog doorwerkt.

We ondervinden in het nalezen van heel wat studie rond het Jansenisme dat we het vooral moesten doen met Franse studies. Naar het einde toe van ons verhaal zien we dat vooral de discussie rond de genadeleer een van de kernstukken van de leer van Jansenius is geweest. Al zien we heel duidelijk dat

35 Les Oeuvres de Messire Charles Colbert Evesque de Montpellier.

36 De synode van Pistoia (1786) stuurde aan op het aanvaarden van de jansenisten.

37 300 jaar na Trente.

bij het zoeken naar het stuk waar men hem ketter kon noemen toch wat tussen de lijnen moest gelezen worden....

Dat zijn levensstijl en zijn basisopvatting gestrengheid oproept valt niet te betwifelen. De opvatting van een rechtvaardige Genadige God en geheel zijn religieuze leer heeft zijn gevolgen. Hij wil katholiek blijven en vecht tegen alle redeneringen die de vrije wil van God zouden kunnen beperken. Daarom is hij consequent ascetisch en met het grote respect. In onze opleiding hadden we al Jansenius vereenzelvigd met de bisschop die *ter heilige tafel naderen, communiceren* als een uiterst goed voorbereide en niet door veelvuldigheid te devalueren geestelijke ofening aanzag.

Inderdaad de bevestiging lazen we in het feit dat onvolmaakt berouw niet voldoende zou zijn tot vergiffenis.

Deze geestesgesteldheid roept angstvalligheid op. De westhoek spreuk *de vuile was niet buitenhangen*, de reserve, met het gevolg dat de geslotenheid soms de zelfdodingcijfers verklaard is wel streekeigen. Hiermee hebben we niet het idee van op de leerstoel te kunnen de invloed van een Ieperse bisschop – die dan nog voor een groot deel van zijn leven niets met de streek te maken had – bijna vier honderd jaar na datum hier zou bepalen wat er gebeurt (en van Ieper nog!).

Het gewicht van tiara, sleutels, en kloosterlingen met het kruis op de gordel woog volgens de protestantse karikaturist niet op tegen de bijbel.

Maar we hebben in onze gewesten wel grote gevoeligheid gehad – meer dan in Ieper – voor de theorieën én van de wederdopers én van de Calvinisten. O.K. die zijn allelemaal de streek ontvlucht.

In hetzelfde tegenargument moeten we doorgeven dat dit virus ook zeker geheel ons deel van Europa heeft aangetast. Met hierbij de vraag waarvoor kies je als God *God* is dan hou je er rekening mee... Zijn wegen zijn de onze niet. Is God beperkt als Hij onze vrijheid geeft of zijn we niet *vrij genoeg om zo'n God te hebben..?*

De vraag is te algemeen menselijk om ze een streek toe te schrijven.

In een ander denkpiste zullen ze in onze gewesten niet ongevoelig geweest zijn voor het claimen van menselijke macht op een god door de instellingen. Een ruim traject van onze geschiedenis was hier onze status *wingewest* van koningen en overheersing. I. c. was dat in Poperinge dan nog de abdij. Dat de religieus georiënteerde mens dan koos voor een minder paaps idee is niet zo onlogisch.

De enkel janseniuskruisen die we in onze verzameling vonden geven ons geen grote zekerheid voor meer jansenistische invloed.

De sterke Mariaverering in Poperinge zou met een grondig onderzoek misschien ook als verklaring kunnen gepromoot zijn door een tegenbeweging. De countervailing power van de Roomse tegenstand tegen het feit dat Jansenisten – dan wel in de 17de eeuw – de Mariadevotie wilden afzwakken door *gezegend zijt gij onder de vrouwen* in plaats van *gezegend zijt gij boven de vrouwen* te lezen. De strenge jansenistische richting verplichtte de evangelielezing. En – al zijn we kritisch genoeg om de overdrijving niet aan te nemen – de katholieken zouden de bijbe verboden hebben.

Anderzijds kan het niet dat het bisdom Ieper geen restinvloed heeft gehad door de figuur die er bisschop was. Was het hun keuze om hem als figuur hier te krijgen? Daar zijn we niet zeker van. En hij heeft in Ieper niet lang verbleven.

De Jansenisten zeef

Het thema is in Nederland op alle manieren met de maatschappelijke zeef aangepakt. De prent om te eindigen toont een van die merkwaardige spotprenten:

De gedoodverfde tegenstander van Petrus Codde³⁸ in Roma Perturbata³⁹ is Theodorus de Cock.

Telkens weer wordt hij in de prenten tegenover Codde geplaatst, waarbij De Cock de slechte persoon is die uit de Republiek verjaagd wordt. In de *Jansenisten en Munniken* zeef wordt de zeef door Codde geschud, De Cock en zijn priesters vallen erdoor heen. Op bijna meelijwekkende manier moet De Cock, die zijn mijter verloren is, vluchten. Naast de rol die Codde en de Staten spelen in het bewegen van de zeef is het ook duidelijk dat er nog een grotere kracht achter zit. De zeef komt uit de hemel zelf en daarmee krijgt het geheel een goddelijke lading. De jansenisten hebben niet alleen de steun van mensen maar ook van God, dat moet de lezer van de prent goed doorhebben. De achterban van Codde was, begrijpelijk, niet blij met de passieve houding van hun

38 Petrus Codde was apostolisch vicaris van de Hollandse Zending van 1688 tot 1702 en aartsbisschop van Utrecht van 1695 tot 1705/1710. Petrus Codde studeerde in Leuven, trad in bij de oratorianen en werd in 1672 tot priester gewijd. Codde had Jansenistische sympathieën opgedaan in Leuven.

39 Roma Perturbata is hoofdzakelijk een religieuze spotprentenserie. Het conflict tussen de jansenisten en de anti-jansenisten in de vroege achttiende eeuw in Nederland vormt het onderwerp van de serie. Uit een verschil in visie op de status van de katholieke kerk in de Republiek tussen het bestuur in de Nederlanden en Rome ontstonden verschillende conflicten. In Roma Perturbata komen een aantal van deze conflicten aan de orde waarbij de serie overduidelijk partij trekt. De spotprenten spotten met de anti-jansenisten en met Rome, maar maken juist propaganda voor de zaak van Codde en zijn jansenisten.

vicaris, maar pogingen om hem te activeren mislukten. Ondanks deze tegenvaller in de aanval tegen Rome blijft de weergave van Codde in de prenten buitengewoon positief. Op die manier kon de beeldvorming van Codde als goede en rechtvaardige leider van de Hollandse Zending in stand gehouden worden.

Een detail die ons bezig hield is de koosnaam die Codde en de jansenisten kregen. Naast de weergave van het personage Petrus Codde werd in de prenten zijn naam ook veelvuldig gebruikt in woordgrappen. Zo werd naar de Jansenisten meermalen verwezen als *het Coddig volk*, werden dromen *Coddig* betiteld, was de paus *Coddig* opgesmukt en werd in de Republiek het *Coddig* geloof aangehangen. Waar dit wellicht een eerste keer nog een glimlach oproept worden deze naamsverwijzingen al snel een herhaling. Het valt ons op dat het woord *koddig* niet zo verspreid dan toch in ons dialect bestaat. In de woordenboeken valt het samen met lollig, humoristisch, geinig en schalks, tot een enkele keer in meer Noordelijke literatuur omtrent Zwarte Piet bv. Lezen we pamflettair. Daar kunnen we niet onmiddellijk verbindingen mee vaststellen om achterhalen of het woord drie eeuwen geleden ook hier voet aan wal kreeg.

Inhoudsopgave

Jansenisme.....	2
Korte levensschets.....	2
Tijdgenoten en strijd-genoten.....	3
Verbinding met de taalkunde en de logica.....	4
Jansenisten en Port Royal.....	6
Het Janseniuskruis.....	7
Politieke kontekst.....	9
De ketterijen.....	10
Definitie.....	12
Polemiek: vijf proposities.....	14
De Nederlandse oud-katholieken.....	16
Vaticaanum I: Het Jansenisme begraven.....	16
De Jansenisten zeef.....	18